

Amikor 2010 késő őszen Tözsér Árpád – aki akkor már vagy másfél évtizede a Madách-Posonium Kiadó főszerkesztője volt – fölvetette, nem állítanék-e össze egy kötetet a Kiadó *Magyar Antaeus Könyvek* sorozatába Mikola Anikó verseiből, gondolkodás nélkül igent mondtam.

Tóth László 45

A feladatot ugyanis megtisztelőnek és egyben visszautasíthatatlannak tartottam. S nemcsak azért, mert a kiadó már régóta adósa volt a költőnek egy ilyen életmű-összegző válogatással, hanem mert így nekem is

HOLTÁGSIRATÓ

Futamok és rajzok

Mikola Anikóhoz*

lehetőségem nyílt a költőhöz és költészetéhez való viszonyom tisztázására.

Mikola Anikóval ugyanis, nem melleleg, nemzedéktársak vagyunk. Nem *voltunk*, hanem ma is azok vagyunk. A jelen idő nem véletlen, hiszen bár Anikó akkor már másfél évtizede halott volt, korai halálával sem szűnt meg számomra a legelőbb valóság, vagyis: viszonyítási és eligazodási pont lenni. Amíg élt – s most megint jöjjön a matematika –, öt évvel voltam fiatalabb nála, most, az ötvenkét éves korában, 1996-ban bekövetkezett halála után tizennyolc évvel, kettőnk közül immár ő a fiatalabb tizenhárom esztendővel. Amikor én az első verseimmel, 1967-ben ostromolni kezdtem a lapokat, ő már öt éve publikált, s amikor 1970-ben a Tözsér gondozta nemzedéki bemutatkozónk, a már megjelenése előtt nagy port kavart *Egyszemű éjszaka* című versantológiánk napvilágot látott, ő már kusza s kósza csapatunk legértettebb és legletisztultabb költőjének számított, akinek tehetsége előtt – mintegy kivonva őt a nemzedéki hovatarozás hatálya alól – még a vitákat szító Szalatnai Rezső is fejet hajtott, benne látva a nemzedék „egyetlen valódi költőjét”, majd jól elverte – úgymond elidegenedettséggünk, kozmopolitizmusunk, valamint nemzetiségi közösségünk elárulása miatt – rajtunk, többiekén a port. De a többségünket egyöntetűen *leféltalyigásozók* hada sem tekintette közénk tartozónak, és még antológiánk megjelenése előtt kötetre érettnek találta őt az egyébként hozzánk meglehetősen ambivalenciával viszonyuló, hírhedten rigorózus Bábi Tibor is, Mikola „asszonyi érzelmvilága és a hidegen latolható racionalizmus konfliktusában” észlelve költészetének drámaiságát. (Igaz, később, költőnk első kötetéről, az 1971-es *Tűz és füst között*ről, már – az 1968-as reformkísérlet elbukása utáni politikai-eszméletársadalmi visszarendeződés felhangjaitól terhelten, lépteit az ún. normalizátorok elvárásaihoz igazítva – elég disszonáns hangon nyilatkozott. Mi több, bizonyos értelemben szintén kiemelte közülünk Mikola Anikót szedett-vedett

* Az *Őnarckép* – másokban sorozatból.

csapatunk *Irodalmi Szemle*-beli egybeterelője, bemutatkozó antológiánk mérész összeállítója és gondos-pontos utószavazója, Tőzsér Árpád is, párhuzamot vonva az ő „nagy műgonddal és szuverenitással készült” alkotásai és a Saint-John Perse-i versvilág, az akkor már Nobel-díjas költő versbéli 46 „pótvilága” között, igaz, világossá téve a kettőjük közti – nagyságrendbeli és egyéb különbségeket is. (Például: míg a francia klasszikus „tengere örök mozgásban van, verseiben a szél örökké fú”, a „természet a pusztulás és örök újjászületés szimbóluma”, addig a fiatal szlovákiai magyar, épp csak induló költő „természete a pusztulása”, a „baljós csendé, a rejtőzködésé, a magányé”, írta Mikoláról Tőzsér.) S több mint negyven év távolából is meg kell vallanom: bár kettőnk költészetfelfogása nagyon is egy tőről fakadt (egyik korai vallomásában, még antológiánk megjelenése előtt, az *Irodalmi Szemle* 1969. áprilisi számában Anikó is „a valóságon túli valóság megismerését” nevezte – többünk egyetértésével találkozó – a költészet legfontosabb feladatának, és a „megismerhetetlenség, a megfoghatatlan mélységek és magasságok keresését” saját költői céljának, s – az 1960-as években még erőteljes hangú Roger Garaudy nyomán – az „Isten tanítványául szegődött”, „új világot teremtő” lírai képzelet mellett tett hitet), nem véletlenül tartotta őt mindenki már indulásunkkor valamennyiünk legkorábban megmutatkozó jobbik énjének. Vagyis, a fentiek alapján az sem véletlen, hogy kilencünk közül ő kapott a kiadótól elsőként önálló kötetet, az 1971-es *Tűz és füst közöttet*. De szilaj költőcsapatunkból nemcsak szelíd lelkével, anyagi mosolyával és az emberi létezés megrendítő tragikumát feltáró, hibátlaná edzett, magasízsú verseivel vált ki, hanem azzal is, hogy a nemzedékünknek a mienk után két esztendővel, 1972-ben antológiához jutott prózaírói, a *Fekete szél* szerzői között is az egyik legfigyelemreméltóbb tehetségnek bizonyult.

A fentiekben arról a versantológiáról és legfőképpen a pozsonyi *Irodalmi Szemle* körül, az 1960-as évek derekától annak Vetés-rovatában készülőldő-formálódo – s e rovatról elnevezett – költőnemzedékről beszélek, amely a Turczel Lajos szerkesztette, például magát Tőzsért, és Cselényi Lászlót meg Zs. Nagy Lajost elindító 1958-as *Fiatal szlovákiai magyar költők* című antológiához hasonlóan újabb fordulatot, újabb irodalom- és költészeteszményt, bizonyos értelemben egyfajta újabb paradigmaváltást hozott a kor csehszlovákiai magyar irodalmába (bár a szó akkor még ismeretlen volt az irodalomelméleti és -történeti fogalomtárakban), szinkronba hozva így azt az 1960–1970-es évek fordulója összmagyar irodalmának korszerűsödési folyamataival. Megjegyzem, a nemzedék átfogó értékelésére, körültekintő elemzésére máig nem került sor, eltérően mind az előttünk egy évtizeddel fellépő *Fiatal szlovákiai magyar költők* szerzőitől, mind a minket nagyjából másfél évtizeddel követő Íródia-nemzedéktől. Pedig versantológiánk, az *Egyszemű*

éjszaka megjelenésének 2010-es, negyvenedik évfordulója is kiváló alkalom lehetett volna erre az értékkereső, folyamatelemző mérlegelésre, miként az lehetett volna a *Fekete szél* szintén visszhangtalanul elszelelt négy évtizedes jubileuma is 2012-ben. Egyvalami azonban ez aprólékos nemzedéki számbavétel elkészülte nélkül is változatlan maradt mindabból, ami már antológiabeli bemutatkozásaink idején is nyilvánvaló volt: ez pedig Mikola Anikó központi helye, értékszervező szerepe nemzedékén – nemzedékemen, nemzedékünkön – belül, költészetének, irodalmi munkásságának – beleértve műfordításait és szépprózai írásait is – máig ható elevensége, az általa képviselt minőségnek elvárható irodalomképző, irodalomalakító szerepe.

Új Forrás 2015/4 – Tóth László: Holtágsirató
Futamok és rajzok Mikola Anikóhoz

Mikola Anikó 1944. július 29-én született, Jókán, s 1996. október 22-én halt meg Pozsonyban. (A lexikonokban, különböző életrajzi ismertetőkben halála napjaként szeptember 22-e szerepel, tévesen; fia, Gál Zsolt közlése szerint a költő pontosan egy hónappal később hunyt el.) Kisgyermekként családjával – református lelkész édesapja szolgálati helyei szerint – többször is költözni kényszerült, így gyermek- és ifjúkorát vándorlásaik és iskolái helyszínei határozták meg: a tényleges szülőfalu mellett az iskolakezdetet jelentő Deáki, továbbá a későbbiekben „fogadott szülőfalujának” nevezett, gyermekkor legfontosabb élményeit és kötődéseit meghatározó Nagysalló, a gimnáziumi érettségit adó Zseliz, továbbá a számára (mezőgazdasági) szakiskolai képzést nyújtó Tornalja, amihez még hozzájött a néhány évi első házasságának otthont adó Szenc, hogy aztán végleg Pozsonyban kössön ki, és itt éljen és dolgozzon – előbb a *Kis Építő*, illetve a *Nő*, majd a rendszerváltás után a pozsonyi magyar rádióadás vallási műsorainak szerkesztőjeként – korai haláláig. Első verspróbálkozása idején még tornaljai szakközépiskolás volt: két hónappal tizenhét éves születésnapja előtt a pozsonyi *Új Ifjúság* – illetve Cselényi László – közölte az *Ifjú láng* című versét, amelynek csupán annyi az érdekessége, hogy a lap akkoriban indított, fiatalokat istápoló rovata is erről a versről kapta 1962-ben a nevét. Ez a kezdetleges, még teljességgel a költői szokványokat és közhelyeket – bár meg kell hagyni: ügyesen, érzékkel – mozgósító, és az iménti lap mellett még a *Szabad Földműves*ben folyó hangpróba nagyjából az évtized derekára érik be, és innen kezdve szinte nincs is verse, melyet ne tudtam volna fölvenni szóban forgó madách-posoniumos gyűjteményébe, melyben költészete mellett a versfordításait is igyekeztem egybegyűjteni. Amikorra tehát, az önállósulás óhajátásával, a családi fészek védettségéből kiszakadni vágyva, s ártatlan tapasztalatlansággal vegyes világmegváltói ambícióimmal az iskolapadból fölkerültem a számomra akkor még a világ közepének látott Pozsonyba, ahol

aztán Mikola Anikóval is barátságot köthettem, akkorra ő már végiglakta az országot, és túl volt első házasságának emberi-lelki válságán is. (Komáromi gimnazista korom óta máig betéve tudom egy-két akkori versét, melyek azután emlékezetemben az egész későbbi költészetében jelentős helyet

48 elfoglaló 1968-as nagy verseinek egyikével-másikával – például a nemzedékem életézését is nevesítő *Válasz nélkül*, *Az osztzkodás csonka keresztjével*, a *Tűz mellett didergők énekével* vagy a *Halottainkkal barátkozunk* cíművel – egészültek ki, és arra is emlékszem, milyen meghatározók, az addig ismerttől engem egy egészen más világra és más valóságra döbrentők voltak számomra ez időbeni szorongásos novellái is: *A torony* például, vagy *Az út a várba vezet*.) Nem csoda, ha az 1967-ben az *Új Ifjúságban* velem együtt bemutatkozott Varga Imrén és Kulcsár Ferencen, s persze a Pozsonyba kerülésem idején irodalmi berkekben akkoriban már bennfentesnek számító és tapasztalt, bennünket barátságával természetes módon megkínáló, s egy időben számunkra szinte otthont is nyújtó Keszeli Ferencen kívül leginkább Mikola Anikóval és Kovács Magdával kerültem – életkorunk, indulásunk, életpasztaletaink eltérései ellenére is rokon érzékenységünk, életézésünk (s talán életidegenségünk) okán – baráti közelségbe. Ma, fél évszázad elteltével már nyugodtan leírhatom: ha ők nincsenek, s nem világra és önmagamra eszmélésem első óráiban ismerhetem meg őket, egészen más ember lennék, s talán az életem is más irányba szaladt volna. Töprengő óráimban, *napjaim hordalékai* közt matatva, életem további folyásához is erőt és eszméletet keresve, időnként ma is szívesen időzik el a szemem két – a hátlapjukra rótt évszám szerint még 1969-es – fényképen, melyek egyikén Mikola Anikó, másikon Kovács Magda pózol – Magda kihívóan, Anikó angyali ártatlansággal – egy íróasztal kéziratlapjai fölé hajolva, mintegy eljátszva az egyikük által sem túlságosan komolyan vett írónő szerepét. A két felvétel – háttérben üres könyvszekrényvel, az asztalon hamutartóval – tudtommal egyik közös riporttűtjükön készült valamelyik szállodai szobában (ekkor már mindketten a *Nő* című hetilap riporterei voltak), de az is lehet, rosszul tudom, és közös albréletük adott helyszínt szerepjátékuknak. Ami számomra különösen fontos – és vonzó – teszi a mai napig e két képet, az a lényükből sugárzó belső, emberi szépség (bár meg kell hagyni, szemre is csinosak voltak mindketten), a léleknek az a gazdag kisugárzása, a párját ritkító személyiségnek az az utánozhatatlan varázsa, mely jellemezte őket, illetve amely Magdát – bizony már a hetvenhez is közel – jellemzi ma is.

Amikor 1969 januárjában a *Kis Építő*től Anikó – családneve szerint egyébként Mikula volt (ezt a nevet viselte húga, Andrea is) – átigazolt a *Nő*höz, helyét a gyermeklapnál nekem adta át (akkoriban épp a Hviezdoslav téri, egykori nevén Séta téri Magyar Étterem kenyeresfiújaként, majd segédraktárnokaként kerestem a kenyereket s a helyem a világban és tüzes Pegazusom hátán).

Így nyertem bebocsátást, újsütetű szerkesztőként, tizenkilenc és fél évesen, Csikmák Imre főszerkesztőnk és Roki néni, a tősgyökeres pressburgernek számító titkárnőnk-gépírónőnk asszisztálásával a redakciók varázsukat, misztikumukat számomra a mai napig megőrző, ám a valóságban már egyre inkább letűnő világába. Sok időt töltöttünk ekkoriban együtt – háromban-négyesben-ötösben –, sokat beszélgettünk Anikóval, közös fellépésünk is volt az akkor még parázsló életet élő pozsonyi József Attila Ifjúsági Klubban; verseink később együtt szerepeltek Kulcsár Ferencével és Varga Imréével a budapesti Egyetemi Színház *Mindenség Déva vára* című, fiatal kelet-közép-európai magyar költőket bemutató műsorán; legendák, mítoszok kódében merültünk el; épp esedékes olvasmányaink s az épp minket magunkkal ragadó filozófiák hullámain vitettük magunkat; egy alkalommal az LSD-ről beszélgettünk sokat, és arról győzködtem magam, lehet, nem is lenne butaság egyszer kipróbálni, amit persze nem tettem meg és más tudatmódosítókkal sem, kivéve a legveszélyesebbeket: a hosszabb-rövidebb ideig tartó szerelembe eséseket. Így 1970-ben már ki is vontam magam első házasságom – igaz, gyorsan elmúló – idejére a forgalomból, no meg Pozsonyból, ahova mikorra az évtized derekára újból visszabotorkáltam, Anikó talált most már számára élete végéig békét és biztonságot adó kapcsolatot a kitűnő képzőművész és ember, Marian Minarovič személyében. (Marian magyar vonatkozású vállalkozása a komáromi Magyar Területi Színház művészeiről készített grafikai sorozata, melyet az *Irodalmi Szemle* 1977-es 2., színházi számában közöltünk.) Így egészen addig, míg 1975-ben föl nem kerültem Pozsonyba, már csak hébe-korba futottunk össze, majd az *Irodalmi Szemle* szerkesztőjeként újból gyakrabban találkozhattam vele, hiszen Anikó, ugyan már lankadó lendülettel, de még mindig folyamatosan szállította vers-, novella- és műfordítás-kéziratait a redakcióba. Miután azonban 1981-ben megint ott hagytam Pozsonyt, 1985-ben pedig az országot is, már csak véletlenszerűen találkoztunk egyszer-kétszer, vagyis beszélgetni is már csak ritkán tudtunk; egyszer valami nagyobb összejövetelen kerültünk egymás mellé (ez már 1989 után volt, talán már betegeskedett is akkoriban), nem emlékszem, hol, milyen alkalomból, egyvalami azonban nem változott bennem: Anikó mindig ugyanazt a biztos pontot jelentette számomra, s ugyanolyan baráti szeretettel és vonzódással gondoltam rá mindig, mint a kezdet kezdetén, amikor a humánum tisztaságát, mélységét keresve, oda-odamenekültem a verseihez és indiánépköltés-fordításaihoz is. Természetesen, amikor belefogtam a csehszlovákiai magyar írókkal készített, *Vita és vallomás* című interjúsorozatomba, nemzedékemből mindenekelőtt őt szerettem volna megszólaltatni. Így egy délután, 1976-ban vagy 1977-ben, mázsás tekerceses kölcsönmagnómmal

a megbeszélte időben fel is kerestem őt Zoch utcai – akkor már Mariannal közös – otthonában, de nem engedte bekapcsolni azt. És akkor hosszan beszélgettünk gyermekkoráról, életéről, verseiről, fordításairól, megmutatta Miguel

50 Angel Asturiastól, José Maria Arguedastól meg Nicolas Guilléntől kapott leveleit, elmerengett gyermekora hiedelemvilágán, a Garam menti meséken és mítoszokon, népszokásokon, de rögzítendő és megjelentetendő interjúról akkor hallani sem akart. (Meglepő, de addig más, vele készült beszélgetést sem találtam egyik újságban sem, és később is csak keveset, inkább már csak élete vége felé; közülük az egyik legemlékezetesebbet, már betegen, a „Kevés időm van hátra” borzongató bevezetéssel Lacza Évának adta.)

Még egy kudarcom volt vele, bár ez nem rajtunk múlt. Valamikor az 1970-es évek második felében az egyik párizsi színházi lapban rátalált a brazil Roberto Athayde *Margarida asszony* című monodrámájára, mely eredetileg Annie Girardot előadásában a francia fővárosban aratott nagy sikert, és a mű olyannyira lenyűgözte, hogy azonnal elkezdte beleásni magát a francia nyelvbe, melyet addig csak felületesen bírt, és felajánlotta: lefordítja az *Irodalmi Szemlé*nek ennek a hatalom és a kiszolgáltatottság szorításában vergődő magányos nő léleknek az örületig fokozódó drámáját. Persze rögtön biztatni kezdtem, biztosítva őt, hogy a fordítást a legrövidebb időn belül közöljük, mellyel azután nemsokára el is készült. Összeesküvésünkéből azonban mégsem lett semmi, mert főszerkesztőm végül nem merte vállalni annak közlését (a már teljesen berendezkedett husáki, posztisztálinista restauráció éveiben jártunk ekkor, ráadásul a biológiaórát tartó Margarida asszony tanítónő volt, amit semmiképpen sem lehetett összeegyeztetni az eszményi szocialista pedagógustípussal). Így a darab mégsem Mikola Anikó fordításában vált ismertté nyelvünkön (ráadásul a kézirata is eltűnt az *Irodalmi Szemle* évtizedek alatt felhalmozódott hatalmas kéziranyagával együtt, s egyelőre nem került elő a hagyatékából sem, melynek egy része máig ismeretlen és feltáratlan), hanem – néhány évvel később – Szántó Juditéban, melyben azóta Magyarországon is többen is színre vitték (Psota Irén, Schubert Éva, Sztárek Andrea például). E költőnkkel kapcsolatos kudarcélményeimet leszámítva, szerkesztőként több friss írásnak, fordításának első olvasója, mérlegelője, értékelője lehettem; pályájának néhány kimagasló teljesítményét mi közölhattük az *Irodalmi Szemlé*ben, így például a *Variációk egy Garam menti mítosz témájára* című, fényéből ma sem vesztett nagy ívű verskompozícióját, továbbá *A régi kerékvágás* című társadalmi parabolaprózáját, melynek megjelentetése érdekében – mint az alább kiderül – szintén nem kis kockázatot kellett vállalnunk, de a korai Julio Cortázar *A megszállt ház* című, eredetileg Borges által közölt háborzongatóját is az ő átültetésében jelentettük meg (ez később, *Az elfoglalt ház* címmel Nagy Mátyás fordításában vált ismertté magyarul; ugyanebben

a lapszámban egyébként egy másik Cortázarnak is helyet adtunk, Végh Zsold Péter fordításában), s bevontuk Anikót különböző ankétjainkba is: a nemzedéktársaim saját helyzetükről, világukról, életérzésükről fogalmazott, önvalomásos esszéiből összeállított, kétrészes tematikus blokkunkba (Anikó, jellemző mód, a magányról, magányosságról írt ide szép esszét), és megvallattuk a műfordításról is. A legmegbízhatóbb, legkorrektebb szerzőnk közé tartozott – s ez egész eddigi, mint említettem, a közbenjárásával indított, immár négy és fél évtizeden átívelő, és több száz, ha nem ezernyi szerzőhöz kapcsolódó szerkesztői pályám vonatkozásában elmondható róla –, időre szállította, amit megbeszeltünk, kéziratai mintaszerűen tiszták, gondosak, tudatosan szerkesztettek voltak, nyelvi-nyelvhelyességi vagy írástechnikai, esetleg szerkezeti gondjaink a legkevesbé sem voltak velük: mint Zalán Tibor írta róla valahol: valóban a magyarul legszebben beszélő íróink közé tartozott.

Költőnknek életében mindössze négy vékony – sőt, a valóságot jobban kifejezve: két egész és két fél – verseskönyve jelent meg: a már említett debüt, az 1971-es *Tűz és füst között* mellett az 1976-os *Fák és hajók a szélben*, továbbá a felerészít új verseket, felerészít dél-amerikai indián népköltés-fordításokat tartalmazó *Madárnak lenni* (1979), valamint a másfél évtizedes hallgatás után, az ötvenedik születésnapjára, 2004-ben napvilágot látott, szokatlanul karcsú válogatott kötet, a *Versek* (mely csupán egyetlen vékonyka ciklusában tartalmazta a költő legutóbbi könyve óta írt verseit, de azok közt is 1984-es volt a legújabb keletű). Vagyis Mikola Anikónak – kritikusanál által kezdettől észlelten – csendet mozgósító, a költői elhallgatásokkal egyre tudatosabban élő, takarékos szavú, ritka ökonómiával szervezett költészete ténylegesen is az elnémulás felé tartott. „Mintha a költészet temetésén volnánk”, jegyezte meg jövőbelátón – kiemelve a Mikola-versek „hallgatás kísértését” – a *Madárnak lenni* egyik recenzense, Szentmihályi Szabó Péter, s valóban, a kötet megjelenését követően költőnk már alig írt verset; 1984 után, élete utolsó tizenkét évében pedig már egyáltalán nem (bár egyik, nem sokkal halála előtti interjújában Mikola említést tesz később született verseiről is, ezeket azonban nem közölte, s hagyatéka egy részének feltáratlansága miatt azok a mai napig ismeretlenek). Költőnk saját magával szembeni válogatói szűkmarkúságát bizonyítja, hogy a *Variációk egy Garam menti mítosz témájára* című nyolctételes kompozíciójából – melyet Szeberényi Zoltán „a szlovákiai magyar líra legjobb teljesítményei” közé sorolt, „páratlan példájául” annak, hogy „miként lehet közismert népballadák szimbolikájába és motívumaiba öltöztetni a város körengetegétől, az ésszerűtlen civilizációtól meggyötört költő lelke legmélyéről felszakadó vallomást”, de a vers kiemerítő és kiváló elemzését adó Zalabai Zsigmond is költészetünk „egyik

legérdekesebb s mindenképpen reprezentáns darabját” látta benne, amely a 20. század második fele összmagyar költészetében is kivételes erejűnek mondható – mindössze két, igaz, drágakőként csillogó darabját vette be a 2004-es válogatott *Verse*be. Ami még akkor is nagymértékű *öncson-*
52 *kítés*nek tűnik, ha a kritika a költő első kötetének anyagát vegyesnek minősítette is, illetve ha Zalabai költőnk első három kötetének kilencven verse közül csupán mintegy negyedszázban látja jelen lenni maradéktalanul „az *igazi* Mikola Anikót”, s a nála valamivel megengedőbb Tőzsér Árpád is az első két Mikola-kötet mindössze félszáz versét jegyezné költészetünk „aktívái” között.

Mikola Anikó, a fentiekből is világos, ritkán megszólaló, töprengő-vívódó, a csenddel, az elnémulással, az elmúlással viaskodó költő volt, akinek igazsága „...mint / hallgatag / mély a locsogó / hab alatt”, s aki kíméletlen könyörtelenséggel néz szembe a megmászhatatlannal: „S a tiszta szók egy / hajnalon / meghaltak néma / ajkadon” (*Holtágsairató*). Versszervező erővel bíró képeiről, metaforáiról, szerkezetükről, jelentéstartalmukról, hangulati és érzelmi töltetükről külön tanulmányt kellene írni (nem túlságosan terjedelmes, ám komoly súlyú recepciójának túlnyomó része érinti is ezeket). A fentebb emlegetett *Egyszemű éjszakáról* írt kritikájában Zalabai Zsigmond – Csoóri Sándor egyik korabeli esszéjére utalva – az „események megállítását, a kiváltságos pillanatok kimerevítését” nevezi Mikola költészete alapmozzanatának, a „tenger partra futó, ott felágaskodó, ám a visszafutás pillanata előtt hirtelenül megmerevedő, megfagyó hullámához” hasonlítva költőnk képeit, melyeknek „visszafelé már nincs mozgásuk”, ami szerinte úgymond „befagyasztott dinamizmusnak” is nevezhető. Zalabai kiemeli a költő nemzedéktársaiénál erősebb természetélményét: a „kimerevített képeken ott csillog a tengerpart minden színe, fája, bokra és köve”, de az „antropomorfizált tárgyak” természetesen „érzést és gondolatot is közvetítenek”. Később azonban már, a *Madárnak lenni* kapcsán Zalabai a „valóság sokarcúságából” fakadó „univerzalitásról” beszél, olyan „dramatikus versmodellről”, amely pontosan tükrözi „a lét áramlását”, és „szimultán érzékeli” a valóság különböző oldalait. Mikola első kötetéről írt jegyzetében a prózaíró pálya- és nemzedéktárs, a jó barát és rokon személyiség, Kovács Magda a „lélek krónikásának” nevezi őt, s a kötetéről alkotott recenzensi vélemények közt is igen meggondolkodtató észrevétellel áll elő, amikor a *Tűz és füst között* tulajdonképpeni epikus szerkesztéséről, epikai építkezéséről beszél, megállapítva, hogy a költő „egyetlen témát visz, mint a regényben, különböző szituációkon keresztül, egyre mélyítve azt a végső kibontakozásig”. Tőzsér Árpád, költőnkéről írt, annak második kötetét utáni alapos pályaképében a műgondnak mint tartalomalakító tényezőnek a szerepét emeli ki Mikola költészetéből, akinek Koncsol László – egy, poétánk hagyatékában megtalált

levelezőlapján – „remekmű-gyanús” verseit sorolja. Varga Imre a *Fák és hajók a szélben* után „egy kedvű” költőnek titulálta Anikót, találoán, aki „csak egy bizonyos állapotban tud írni” – „Félelemben, rettegésben, menekülőfélben, kiszolgáltatottan, reményeiben csalatkozva”. Verseinek komor, sejtelmességükkel szívszorogató tájai, jelenetei egy kiüresedett, illúziótlan, negatív érzelmi-hangulati töltésű díszletekkel, kellékekkel berendezett világba vezetik az olvasót: kőkemény napok közt vonszolódnak, hűlt fészekből szomorú madár roppen fölénk, a gyűlölet kenyerének morzsáit csipegetjük, magányuk tornyába zárt lelkekre látunk, gyűlölködőkre, az osztozkodás vagy éppen az elvágyódás keresztjét cipelőkre, kénköves lánogot fújó hétfejű szörnyek között kell végigasonnunk... – s még hosszan sorolhatnánk első két kötetének alapmotívumait. Ám minél beljebb hatolunk ebbe a sötét, sivár és diszharmóniákkal teli világba, annál tisztábban és erőteljesebben véljük kihallani a költő pozitív értékek iránti sóvárgását, világosság-óhajtását, harmóniavágyát: „lépked a holt anyagban / tetőtől talpig vasban / vállán súlyos az átok / verték fegyverkovácsok // várja felébred végre / felnéz a tiszta égre / látja magát repülni / arcát fénybe merülni // de jaj ott a magasban / tűzzel emésztő nap van / jobb lenne tán leszállni // járni a holt anyagban” (*Holt anyagban*). Feltűnő, hogy milyen kevés hely és szerep jut költészetében a könnyedebb, játékosabb hangnak, illetve az íróniának (ez alól talán csak az utolsó alkotói szakaszában írt *Selejtes Főnix* és a *Csendélet nyulakkal* kivétel).

Mikola Anikó verseiben az emberi lélek kapui nyílnak meg. (Ennek ellenére feltűnő, hogy egy-két prózai mesekísérlete, illetve számos dél-amerikai mesefordítása mellett szinte teljességgel hiányzik életművéből a gyermekvers; erre mindössze egyetlen, kudarcba fulladt kísérletet találtunk, amikor *Furulyás Palkó* népmesei történetét kívánta hosszú verses mesében feldolgozni, ám azt, az *Új Szóban* közölt néhány strófányi résztől eltekintve, a hagyatékában talált kéziratvázlat szerint nem fejezte be.) Minden egyes verse – olykor minden egyes strófája, sőt, sora – afféle sűrített kis dráma (költészetének e drámai jellegére, láttuk, többen is rávilágítottak kritikusaik közül). Olykor mintha az evangélista János *Bibliabeli Jelenései* elevenednének meg verseiben, olykor a népköltészet, illetve a mítoszok elemi erejű szenvedélyei és indulatai csapnak össze vagy simulnak csöndes, bölcs rezignáltságba bennük.

S ez utóbbihoz érve elmondandó, hogy vers- és prózavilága nem véletlenül mutat sok rokonságot, azonos belső indíttatást a dél-amerikai indián legendákkal, népköltészetrel, mítoszokkal, emellett pedig a modern dél-amerikai próza nyomasztó világával: maga is szívesen fordította – többnyire spanyolból – ezeket a szövegeket, írókat. Indiánnépköltés-fordításaiból már

a *Madárnak lenni* című kötete *Karnevál Tambobambában* című ciklusába is besorolt egy csokornyit 1987-ben, 1995-ben és 1997-ben pedig indián mese- és legendafordításai jelentek meg *A jaguár fiai*, illetve *Az Arany-patak* címmel.

54 Ami versfordításait illeti, 2012-ben *Holtágsirató* címmel szerkesztésben napvilágot látott versválogatásába besoroltam szinte valamennyi fellelhető ilyen opusát, melyek közt a közép- és dél-amerikai indián (azték, chilei, joruba és kecsua) népköltészet páratlan szépségű darabjai mellett a 20. századi latin-amerikai spanyol ajkú költészet olyan kiválóságai is megtalálhatók, mint a kubai Nicolas Guillén, a mexikói Octavio Paz, a nicaraguai Ernesto Cardenal vagy a perui José María Arguedas. Versfordításainak összegyűjtésével és kötetbe rendezésével egyébként – fordítói életműve teljesebb megismerésének szolgálata mellett – arra is szándékomban volt rámutatni, mennyire egységes, egy-gyökerű Mikola Anikó belső világa, mennyire nem válik benne szét a költő és a műfordító, mennyire nem saját világának tágitására és az övétől eltérő habitusok kipróbálására, mennyire nem a mások maszkjába rejtőzésre szolgál nála a műfordítás, ellenkezőleg, a fordítandó költőkben, versekben, népköltészetben is – akárcsak Ozsvald Árpád –, szinte kizárólagos mértékben a saját arcát, hangját, képi és gondolati-érzelmi világának kifejeződését keresi.

Meggyőződésem, Mikola Anikó behatárolt regiszterű, ám az idő és az emberi lélek rendkívüli mélységeit felvillantó költészetével: négy, életében megjelent vékonyka verseskötetével nemcsak (cseh)szlovákiai magyar viszonylatban, hanem – annak jó néhány darabjával – tágabb értelmezésben is érvényes és időtálló költészetet teremtett, ami talán a 2012-es *Holtággal* is bizonyítható, melynek versfordításciklusa további meggyőző érvekkel húzza alá megállapításomat. (Az, hogy ez a válogatás egészében véve – Iancu Laura érzékeny értékelését leszámítva – visszhangtalan maradt, napjaink magyar irodalomkritikájával kapcsolatos szélesebb összefüggésekre, általánosabb kérdésekre utal.) Mégsem mondható, hogy alakja, életműve feledésbe merült volna. Hiszen a halála utáni másfél évtizedben – a *Holtággal* együtt – ugyanannyi könyve jelent meg, mint életében: napvilágot láttak dél-amerikai indián mítosz- és mesefordításai (lásd *A jaguár fiai*t és *Az Arany-patakot*), elkészült novelláinak és elbeszéléseinek gyűjteményesnek szánt kötete (*A menekülés*, 2006 – Bárczi Zsófia utószavával), s könyv alakban napvilágot látott egy csaknem négy évtizeddel ezelőtti, a népi-paraszti konyhárról, táplálkozási alapanyagokról és szokásokról szóló hagyományörző riportorozata is a *Nőből (Történelem a tűzhelyen*, 2010 – H. Mészáros Erzsébet gondozásában); születésének meg nem élt hatvanadik évfordulójára a galántai járási könyvtár – Judita Kontárová összeállításában – elkészítette műveinek szlovákiai bibliográfiáját (*Anikó Mikola-Minarovičová 1944–1996*, 2006); a pozsonyi Anima Társaság Mikola Anikó-díjat alapított emlékének

ápolására; opusai verséneklők, versmondók műsorán szerepelnek, költészetével időről időre egyetemi szakdolgozatok, doktoranduszok foglalkoznak.

A Mikola-életmű mégis további feltárásokat és értékeléseket igényel. Az egyik legfontosabb hiányterületnek a prózája tűnik, mind annak 55 összegyűjtését és kötetbeni megjelentetését, mind pedig – folytatva Bárczi Zsófia hivatkozott értékelő utószavát – annak kritikai recepcióba emelését illetően. Annál is inkább, mivel bár a Haraszti Mária szerkesztette, nagyrészt a *Nőben*, a *Barátnőben* és a *Fekete szél* című antológiában megjelent Mikola-novellákra alapozó posztumusz prózakötet ugyan a maga tíz kispikái opusával *Összegyűjtött novellákként* tünteti fel magát, már kis utánajárással is vagy tucatnyi olyan Mikola-novella, -elbeszélés nyomára bukkanhatunk, melyek nem szerepelnek benne (még az előszó hivatkozta *A torony* című kisnovellát is könnyű lett volna megtalálni az *Irodalmi Szemle* 1968. 1. számában). Mikola Anikó *A menekülésbe* fölvetett, s korántsem egyenletes színvonalú novellái, elbeszélései, rajzolatai jobbra az emberi kapcsolatokat veszik górcső alá, s ezen belül is a férfi–nő kapcsolatra összpontosítanak, melyben mindketten magányosak, világukat valami végletes hidegség járja át, valami végzetes üresség jellemzi (*Fekete vonalak*; *A sárga macska délutánja*; *Emberevők*; *Át az üvegfalon*). S ha ebből a kiürült, elidegenedett világból valamelyik hősük (alakjuk) szeretne is kitörni („Csak arra tudtam gondolni, ha lehet, kitörnök az emlékezetemből mindent, amit átéltem. Előlről kezdek mindent. Újra kifeküdhetek a napra, megfürödhetek a rét harmatában, kóstolgathatom a füvek ízét és illatát”), előbb-utóbb rá kell jönnie: kitörés nincs, küzdelme felemésztette az erejét, s már csak a zuhanás marad számára (*A menekülés*). Mikola kapcsolatelemező novellái között külön színt képvisel *A menekülés*-kötetben az *Árnyék a sziget felett*, illetve a köteten kívüli opusok közt *Az élő selyem*, nemcsak azzal, hogy ezek az említettekhez képest szélesebb társadalmi horizont előtt, összetettebb személyiségképeket és bonyolultabb kapcsolati hálókat bontanak ki, hanem némiképpen túlbeszéltségükkel, didaktikus felhangjaikkal is, annak a legjobb műveire oly jellemző „szigorú önfegyelemnek” a hiányával, amely – a magányosokról írt esszéje szerint – „egy tonnányi kavicsból kiválasztja azt a néhány értékes kövecskét, amit emlékebe adhatunk a beszélgető társnak anélkül, hogy túlterhelnének a zsebeit”. Irracionális világba visz Mikola Anikó a sajnálatos módon mind a Duba Gyula szerkesztette *Fekete szél*ből, mind *A menekülés*ből kimaradt *A torony* című novellája, a megszorozódott személyiség labirintusába, ahonnan szintén nincs kiút, nincs visszaút, ahonnan még a halál sem jelentheti a menekülést, a személyiség mindörökké önmaga foglya marad („...az irracionális fényben, a tükrök és

száz énem között fizikai rosszullét fogott el... Ha elindultam valamelyik irányban, legalább huszan jöttek felém. Hús halálraijedt arc, hús pár tehetetlenül lógó kar, botladozó láb...”). Álom, képzelet és valóság egymásba

csúszik ebben a világban (*A kés*), az ember saját énjének foglya, meg-
56 magyarázhatatlan szorongásainak szörnyei lesnek rá, s ha fel is villan számára a szabadulás váratlan reménysége, az menten el is oszlik, és újból visszakerül éjszakája mélyére (*Az út a várba vezet*), az ember nyakára hurok szorul, és hiába menekülne, „a kötél hosszú, ott kígyózik mögötte”, s az embert hasztalan szülte a fény, vele együtt született a félelem is (*A hurok*). A gyermekora kuszaságában és traumái között nekikeseredetten eligazodni vágyó Helén hánykódásai magányos éjszakái „titokzatos birodalmában”, melyben „rosszindulatú lényekké váltak... az őt körülvevő jól ismert tárgyak” szintén metaforikussá növekednek írónk tollán, s *látás* és *képzelet* itt szintén reménytelenül egymásba gabalyodik (*Helén egy éjszakája*).

Különleges helyet foglal el Mikola Anikó novellái között *A régi kerékvágás* című parabolája. Az utópisztikus képet felvillantó társadalomrajzzal nyitó történet egy minden tekintetben mintaszerű berendezkedésű város(államo)t vetít elénk, mely maga „a rend, a tisztaság és a szervezettség példaképe”, ahol minden óraműpontossággal és megszokott rend szerint történik, a kép idilli, melyet még a külvilágnak a város(állam) egyetlen napilapja, az Estike által megszűrt és kommentált zűrzavaros eseményei sem képesek megbontani. Egy (szép) napon azonban váratlan esemény borítja fel ezt a már-már steril világot (mondhatnánk társadalmi rendet is), s billenti ki a *regi kerékvágásból*: a város egyik szülészetén egy huszonkét éves egészséges fiatal nő cápaaltestű torzszülöttnek adott életet. A kedélyek azonban lassan mégis lecsillapodnak, ám csak addig, amíg néhány nap múlva az esetet újabbak kezdik követni, és a „szülészeti klinikák most már tízesével” kezdik ontani a csodalényeket. A város(államo)t immár komoly veszély fenyegeti, hiszen a kis szörnyecskék hallatlanul gyorsan növekednek és életük harmadik hetében már a húsevésre térnek át, amivel nemcsak saját magukra, hanem gondozóikra is halálos veszélyt jelentenek; a helységet „katasztrófa fenyegeti”. Különböző megoldási és válságkezelési javaslatok születnek, a képviselő-testület is megosztott a kérdésben, a város(állam) „köztisztelőben álló polgárai öltre mennek egymással, hogy véleményüknek érvényt szerezzenek, ha kell, erőszakkal is”, pártok és csoportok alakulnak, de a veszély nem múlik, a kaosz fokozódik, mígnem az egyik fiatal „forradalmár” újságíró a város(állam) bezártságában, önmagára-zártságában jelöli meg a baj forrását, abban, hogy „Jó magas fallal kerítettük körül magunkat, hogy ne bántsa a szemünket és ne zavarja az emésztésünket mindaz, ami a falakon kívül történik”, s tulajdonképpen ez az igazi oka annak, hogy „szörnyeket hoztunk létre, mint egy halálraítélt birkacsorda, amelyik farkasokat szül nagy igyekezetében, mert

létre akarja hozni a szuperbirkát”, de ez most csődöt mondott, és az egyedüli kiutat az jelentheti, ha a cápaembereket békén hagyva – hiszen kipusztulnak ők maguktól is – lerombolják a város(állam)uk – tegyem hozzá: a maguk kis rózewiczi stabilizációja – köré húzott magas falakat, és körülnéznek „odakint”, ami lehet, hogy majd „példátlan rendbontásnak” fog tűnni 57 a város(állam) történetében, és „olyan eszmék és gondolatok fognak ide betörni, amiktől idegenkedünk”, de egyedül ez a „vérfrissítés” adhatja meg az élhető jövő esélyét. Lázadó újdondászunk azonban forradalmi hevű lényeglátásával egyedül marad, aminek az lesz a vége, hogy a megszokott rend hívei és hasznélvezői eltiporják, halálra kövezik, s helyén „A téren csak egy ember magasságú kőrákás maradt, a felszedett kövezet kellős közepén”. Közben a cápagyerekek okozta katasztrófa-helyzet is megoldódik, hiszen a város uszodákkal felszerelt stadionjaiba hurcolt dühöngő fenevadak előbb az őket ápoló személyzetnek estek neki, majd egymásnak, mire a kint levők sietve eltorlaszolták előlük a kijáratokat, elérve, hogy a külvilágtól immár elszigetelt embercápák egymást falják föl. Mire lassan *konzolidálódott, normalizálódott* a város(állam)ban a helyzet, éjfél körül végre már „ismét csöndesek voltak az utcák, mint a régi jó békeidőkben”, és már semmi sem hiányzott ahhoz, hogy az élet visszatérjen a *regi kerékvágásba*, és minden úgy legyen, „mint azelőtt”. Egyvalamit kivéve. Az éjszaka leple alatt valaki letépte az Estike szerkesztőségének épületéről a táblát, és ezt írta ki helyette: „Szabad Gondolat” szerkesztősége, a mártírhalált halt „fiatal újságíró holtteste fölött emelkedő bazaltkő piramist” pedig reggelre „virágcsokrok borították el”.

Ne tévedjünk: az elbeszélés megjelenésének éve 1975, amikor az 1960-as évek második fele politikai, gazdasági és társadalmi reformkísérletének idegen katonai erővel történt eltiporása után berendezkedett kommunista *konzolidátorok* és *normalizátorok* már épp megszilárdították a hatalmukat, megerősítették az egypártrendszer és a titkosrendőrség egyeduralmát, és szögesdróthatárokat vontak az ország köré s azt szellemi vesztgazárt alá helyezték, ekképp igyekezve elzárni azt az *idegennek* vélt gondolatok és eszmék, illetve nem kívánt jelenségek elől. A *regi kerékvágás* már a majdani Grendel-novellák, -(kis)regények szatirikus-intellektuális töltetét, társadalmi éleslátását és abszurd(oid)on csiszolódott filozófiai problémaérzékenységét, letisztítottágában, narratívájában is a beszélt nyelvhez közelítő elbeszélő modorát előlegezi meg (ugyanakkor kortárs világirodalmi párhuzamai is tisztán láthatók, mintha, mondjuk, egy Cortázar–Mrozek-négykezeset hallanánk Mikola zongoráján). Az elbeszélés több szempontból is kiemelkedik az adott kor (csehszlovákiai) magyar kisprózaterméséből, és napjaink felől is értelmezhető üzenetei tovább őrzik az időszerűségét is.

A huszadik századi költő fohásza című, 1969-es, huszonöt évesen írt, egyik kötetében sem közölt versében Mikola Anikó ekképp fohászodik: „Uram / Válts meg / a kései haláltól // A mozdulatlan / csendes korhadástól // Oldódó szavak / enyhületétől // A megszállottak / jelszavaitól // Ünnepek
58 csömörétől // Zárt ajtók előtti / várakozástól // A gátlástalanoktól.”

Tudjuk, s szívünkben nem múlt gyásszal ismerjük el ténynek: a halál, kegyetlenül fiatalon, ötvenkét évesen, 1996-ban emelte át körünkből, hosszú szenvedés után, a létezés egy másik, fentebbi szférájába. Ugyanekkor azonban, e korai vesssorait olvasva – sorsa kegyelméből – saját kívánsága beteljesülését is látnunk kell: azzal, hogy megváltatott a *kései* haláltól, megszabadított mindattól a gyötrelemtől is, amelyet a halála utáni másfél évtizedben tragikusan lealacsonyodott, féltő, végzetesen értékvesztett világunk zúdított volna rá, s amit, látjuk, fiatal kora óta elkerülni kívánt. Szavai szerint az ember eltékozolta a költészetet, s ezt – mi már tudjuk, ő még csak figyelmeztethetett rá – nem ússzuk meg büntetés nélkül. (Tornai József hasonlóról írt nemrég gondolatébresztő esszéjét *Esztétikai nihilizmus* címmel.)

Mikola Anikó fiatalkori *fohászat* idéztük az imént, s élete végére, amikor már a költészet is kihalt belőle, a világából, halálos betegségében fizikai erejét veszítve, már ténylegesen is csak az *ima* maradt meg a számára. Nem sokkal halála előtt, utolsó üzeneteként, újságírói kérdésre – „Gondolatban mi mindennel foglalkozol mostanában, ha már verset nem írsz, nem írhatsz?” – a következőket mondta: „Nagyon sokat gondolkozom a világ sorsáról, úgy, hogy megpróbálom ezt a gondolkodást hasznossá tenni. Imádkozom a hozzám hasonló betegekért, a szenvedőkért, a rákos gyerekekért. Mindenkiért, aki már nem tud önmagáért könyörögni, enyhülésért és gyógyulásért.”

S ezzel és életművével a legtöbbet adta nekünk, a legtöbbet tette, amit költőként, emberként, emberi szellemként megtehetett.

Az adószai vagyunk. Tartozunk neki.

(2014)